

Magdalena Urbaś

Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku

Pomorska edukacja na III i IV etapie kształcenia

Wstęp

Zmiana bywa okazją i inspiracją do podsumowań. Taką zmianą, skłaniającą do swoistej inwentaryzacji efektów kształcenia w województwie pomorskim, jest wejście w życie nowej formuły egzaminu maturalnego. W efekcie tej zmiany oraz zapotrzebowania samorządu województwa pomorskiego w maju 2015 roku w Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku powstało opracowanie *Pomorska Edukacja na III i IV etapie kształcenia – wizerunek u progu zmiany*¹. Podstawa programowa kształcenia ogólnego podkreśla spójność III i IV etapu edukacyjnego, stąd koncepcja opracowania analitycznego jako próby scharakteryzowania efektów uzyskiwanych w województwie pomorskim w zakresie przedmiotów ogólnokształcących na IV i poprzedzającym go III etapie edukacyjnym.

Celem przeprowadzonych analiz jest także poszerzenie obrazu województwa o elementy rzadziej dostępne w zróżnicowanych raportach o stanie realizacji zadań oświatowych, które przygotowują jednostki samorządu terytorialnego. Spośród wielu możliwych modeli oceny efektywności nauczania wykorzystano tu modele różnicowe². Wybrano niektóre elementy odnoszące się do efektów kształcenia na III i IV etapie edukacyjnym, mierzonych egzaminem zewnętrznym w zakresie wybranych przedmiotów ogólnokształcących w latach 2012-2014. Analizom porównawczym poddano dane pochodzące z egzaminów gimnazjalnych i maturalnych, z wyłączeniem języków obcych. W opracowaniu wykorzystano wybrane koncepcje metodologiczne dr Krystyny Szmigel³.

Pod uwagę wzięto następujące wyniki uzyskane przez pomorskich uczniów:

- część humanistyczna egzaminu gimnazjalnego (GH) z zakresu języka polskiego (GH-P) i z zakresu historii z wiedzą o społeczeństwie (GH-H),
- część matematyczno-przyrodnicza egzaminu gimnazjalnego (GMP) z zakresu matematyki (GM-M) i z zakresu przedmiotów przyrodniczych (GM-P),
- porównywalne wyniki egzaminacyjnych (PWE),
- udział w konkursach i olimpiadach przedmiotowych (rok 2014),
- egzaminy maturalne,
- wskaźniki edukacyjnej wartości dodanej na IV etapie edukacyjnym (EWD).

¹ Pełen tekst opracowania dostępny jest na stronie www.cen.gda.pl.

² Roman Dolata, *Modele nauczania [w:] Materiały konferencyjne. Wiosenna Szkoła EWD*, Ożarów Mazowiecki 2015.

³ M.K. Szmigel, *Waloryzacja edukacyjna województwa małopolskiego na podstawie wyników egzaminacyjnych z przedmiotów ogólnokształcących*, Materiały konferencyjne XVIII KDE, Wrocław 2012.

W szczególności poszukiwano odpowiedzi na pytania o zróżnicowanie (na poziomie powiatów):

- odsetka uczniów zagrożonych wykluczeniem edukacyjnym⁴,
- odsetka uczniów o wysokich kompetencjach gimnazjalnych,
- dynamiki zmian ww. wskaźników w latach,
- oferty na poziomie IV etapu kształcenia (efektywności liceów i techników mierzonej wskaźnikiem edukacyjnej wartości dodanej).

Pomorskie gimnazja

Dostępne analizy długookresowe pozwalają na **śledzenie** tendencji wyników egzaminu gimnazjalnego w województwie pomorskim na tle kraju już od roku 2002, czyli od czasu wprowadzenia egzaminów zewnętrznych. Tego typu obserwacje ułatwia serwis PWE (porównywalne wyniki egzaminacyjne)⁵. Widoczna jest różnica od roku 2003 – konsekwentnie niższe rezultaty zdających z województwa pomorskiego na tle rezultatów zdających w kraju. Egzamin gimnazjalny w **części humanistycznej** dla pomorskich uczniów w latach 2003-2013 był trudniejszy niż dla całej populacji. W części matematyczno-przyrodniczej zbieżność rezultatów uzyskanych przez zdających z województwa pomorskiego i kraju utrzymywała się od 2002 do 2010 roku. W 2011 roku nastąpiło pogorszenie rezultatów województwa pomorskiego w stosunku do kraju (egzamin dla pomorskich uczniów od roku 2011 do roku 2013 był trudniejszy niż dla populacji krajowej).

Opracowania wyników egzaminów zewnętrznych przygotowywane przez Okręgową Komisję Egzaminacyjną w Gdańsku pozwalają na analizowanie **średnich wyników w województwie pomorskim na tle kraju, w rozbiciu na poszczególne części i zakresy egzaminu gimnazjalnego**. Od roku 2012, kiedy to po raz pierwszy odnotowano odrębne wyniki dla zakresów części humanistycznej (GH-P i GH-H) oraz matematyczno-przyrodniczej (GM-M i GM-P), średni wynik egzaminów gimnazjalnych konsekwentnie utrzymywał się poniżej średniej dla kraju. Wyjątkiem był egzamin gimnazjalny z matematyki – w roku 2012 i 2014 województwo pomorskie osiągnęło poziom średniej krajowej.

W sferze zainteresowań badawczych od wielu lat pozostaje powiązanie wykluczenia społecznego i edukacji (Górniak, 2007; Białecki, 2010; Fedorowicz i Sitek, 2011; Panek i Zwierchowski, 2015). Wśród różnych ujęć powiązania wykluczenia społecznego i edukacji pojawia się pojęcie wykluczenia edukacyjnego. W spojrzeniu na województwo pomorskie zastosowano podejście obecne w raporcie przygotowanym dla województwa małopolskiego⁶. Wskaźnik wykluczenia edukacyjnego rozumiany jest tutaj jako odsetek uczniów uzyskujących wyniki egzaminu gimnazjalnego na poziomie 1. lub 2. stanina.

⁴ Pojęcie wskaźnika wykluczenia edukacyjnego jako procentu uczniów zdających egzamin gimnazjalny na poziomie 1. i 2. stanina przywołano za: J. Górniak i M. Jelonek, *Segmentacja powiatów województwa małopolskiego w wymiarach: rynku pracy (zatrudnienie i bezrobocie), edukacji i wykluczenia społecznego*, 2007.

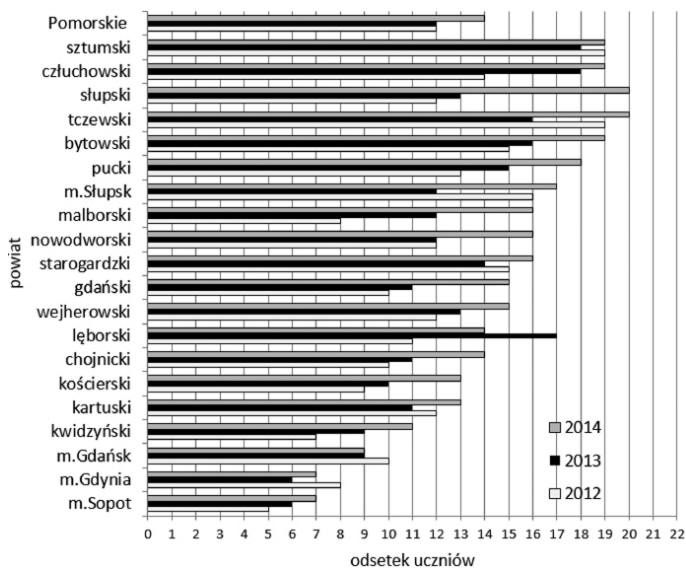
⁵ www.pwe.ibe.edu.pl

⁶ J. Górniak, M. Jelonek, *Segmentacja powiatów województwa małopolskiego w wymiarach: rynku pracy (zatrudnienie i bezrobocie), edukacji i wykluczenia społecznego*. Raport z analizy danych zastanych, Kraków 2007, s. 33.

Jako wskaźnik wysokich kompetencji uznano odsetek uczniów uzyskujących wyniki egzaminu gimnazjalnego na poziomie 8. i 9. stanina.

Przyglądając się dokładniej pomorskim gimnazjom, zwróćmy uwagę na:

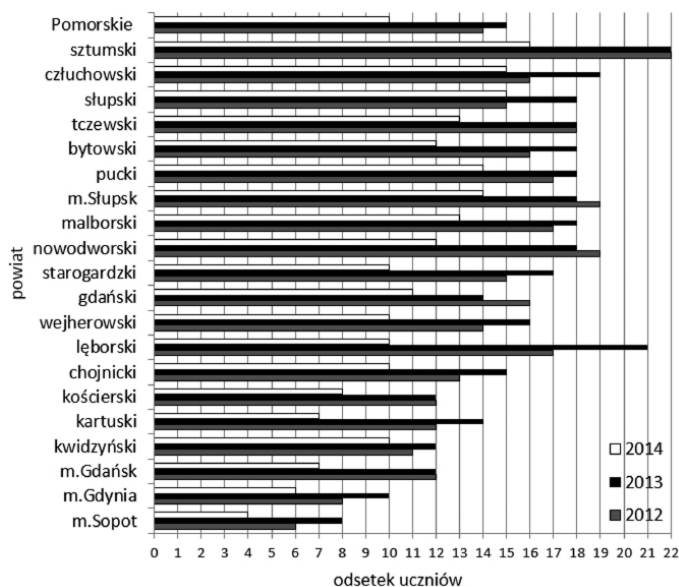
- wielkość odsetka uczniów o bardzo niskich wynikach egzaminu gimnazjalnego (zagrożonych wykluczeniem edukacyjnym),
- wielkość odsetka uczniów o wysokich kompetencjach gimnazjalnych (8. i 9. stanin).

Rysunek 1. Odsetek uczniów wykluczonych społecznie w latach 2012-2014 (GH-P, część humanistyczna egzaminu gimnazjalnego z zakresu języka polskiego)

W 2014 roku w województwie pomorskim odsetek uczniów zagrożonych wykluczeniem edukacyjnym z zakresu języka polskiego był wyższy o 2 punkty procentowe niż w dwóch poprzednich latach. Tylko 4 powiaty uzyskały niższy lub równy krajowemu odsetek uczniów zagrożonych wykluczeniem edukacyjnym: miasta Gdańsk, Gdynia i Sopot oraz powiat kwidzyński. Niepokojąca jest także tendencja wzrostowa liczby powiatów, w których odsetek ten przekracza 11% (z 11 w roku 2012 do 16 w roku 2014).

Wyniki uczniów w województwie pomorskim z zakresu historii i wiedzy o społeczeństwie pokazują, że wskaźnik zagrożenia wykluczeniem edukacyjnym jest najniższy w 2014 roku (niższy niż średnia krajowa). Dla połowy pomorskich powiatów odsetek ten jest jednak wyższy od średniej dla kraju (11%). Powiaty: miasta Gdańsk, Gdynia i Sopot, kwidzyński, kościerski, chojnicki oraz nowodworski osiągają niższe lub równe krajowym wskaźniki zagrożenia wykluczeniem edukacyjnym. W większości powiatów odsetek ten przybiera tendencję spadkową (wyjątkiem jest powiat człuchowski, dodatkowo w tym powiecie wykluczenie społeczne obejmuje największy odsetek uczniów – 18%).

Rysunek 2. Odsetek uczniów zagrożonych wykluczeniem edukacyjnym w latach 2012-2014 (GM-M część matematyczno-przyrodnicza egzaminu gimnazjalnego z zakresu matematyki)

W województwie pomorskim w roku 2014 odnotowano najniższy (10%) odsetek uczniów zagrożonych wykluczeniem edukacyjnym z zakresu matematyki. W roku 2014 na egzaminie z zakresu matematyki większość powiatów (11 z 20) uzyskała niższy lub równy krajowemu odsetek uczniów zagrożonych wykluczeniem edukacyjnym: kartuski, kościerski, kwidzyński, chojnicki, wejherowski, starogardzki, łęborski, gdański, miasta Sopot, Gdynia i Gdańsk. Jest to znacząca zmiana w stosunku do lat 2012 i 2013, kiedy powiatów spełniających ten warunek było znacznie mniej – w roku 2012 miasta Sopot i Gdynia oraz kwidzyński, w roku 2013 natomiast tylko miasta Sopot i Gdynia. Z wyjątkiem powiatu słupskiego w **każdym pomorskim powiecie w roku 2014 odnotowano najniższy w trzyletnim okresie 2012-2014 odsetek uczniów zagrożonych wykluczeniem edukacyjnym na egzaminie z matematyki** (zob. rys. 2).

W 2014 roku w województwie pomorskim na egzaminie z zakresu przedmiotów przyrodniczych odsetek uczniów zagrożonych wykluczeniem edukacyjnym był porównywalny z odsetkiem w kraju. Wśród zdających z 8 powiatów odsetek zagrożonych wykluczeniem edukacyjnym był niższy lub równy krajowemu. Dotyczyło to miasta Gdańska, Gdyni i Sopotu oraz powiatów: kwidzyńskiego, kościerskiego, chojnickiego, wejherowskiego, malborskiego. Oznacza to poprawę sytuacji względem roku 2013 (4 powiaty). W roku 2014 wszystkie powiaty odnotowały poprawę sytuacji względem roku 2013. W roku 2013 w większości powiatów (16) odnotowano najwyższy w okresie trzyletnim 2012-2014 udział wyników uczniów z 1. i 2. stanina (wyjątek stanowiły powiaty: słupski, gdański, nowodworski, malborski).

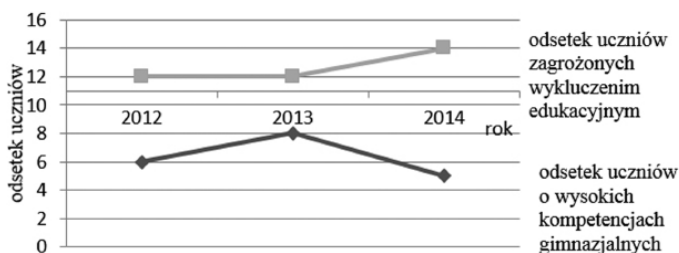
Tabela 1. Odsetek uczniów o wysokich kompetencjach gimnazjalnych w powiatach w latach 2012-2014 (Kolorem szarym oznaczono odsetek uczniów o wysokich kompetencjach gimnazjalnych, wyższy lub równy wartości dla kraju (11%)).

Powiat	GM-P			GM-M		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
bytowski	6	10	6	5	5	4
chojnicki	7	8	4	6	6	4
człuchowski	6	8	6	5	4	5
gdański	7	10	7	6	6	4
kartuski	7	8	6	5	6	3
kościerski	6	9	7	6	6	2
kwidziński	7	10	8	5	6	7
łęborski	6	8	7	5	5	5
m. Gdańsk	14	19	13	8	13	7
m. Gdynia	14	21	13	7	14	7
m. Słupsk	9	17	10	9	10	7
m. Sopot	12	22	14	6	15	8
malborski	7	12	8	4	6	4
nowodworski	7	10	7	7	6	2
pucki	4	7	5	4	5	1
słupski	7	9	5	4	5	3
starogardzki	6	10	6	3	6	4
sztumski	5	12	6	5	7	3
tczewski	5	10	6	5	6	3
wejherowski	7	9	5	6	6	4
POMORSKIE	8	12	8	6	8	5
Powiat	GM-P			GM-M		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
bytowski	4	6	4	7	6	6
chojnicki	4	7	8	7	5	8
człuchowski	2	3	6	6	4	6
gdański	5	8	8	8	7	7
kartuski	3	5	7	10	7	9
kościerski	6	7	8	8	7	8
kwidziński	5	9	11	10	12	14
łęborski	4	6	9	8	6	9
m. Gdańsk	8	13	13	15	15	16
m. Gdynia	9	15	14	20	18	18
m. Słupsk	4	9	9	8	8	9
m. Sopot	11	11	14	17	11	18
malborski	3	7	7	7	6	5
nowodworski	2	5	6	8	8	7
pucki	2	6	4	6	5	5
słupski	5	6	6	7	6	6
starogardzki	3	5	6	7	6	8
sztumski	2	5	6	5	4	6
tczewski	3	5	5	8	7	8
wejherowski	4	6	7	9	8	8
POMORSKIE	5	8	9	10	9	10

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dostarczonych przez OKE w Gdańsku.

Porównano odsetki uczniów o wysokich wskaźnikach kompetencji gimnazjalnych dla poszczególnych powiatów w latach 2012-2014, z uwzględnieniem dwóch części egzaminu gimnazjalnego (zob. tab. 1). Tylko w nielicznych powiatach udział uczniów o wysokich kompetencjach przekracza przeciętne wartości dla kraju lub im dorównuje (11%). Wyraźnie dominuje aglomeracja trójmiejska (miasta Gdynia, Sopot i Gdańsk). Z pozostałych powiatów tylko kwidzyński osiągał równe lub wyższe wskaźniki wysokich kompetencji gimnazjalnych uczniów z zakresu matematyki (GM-M) i przedmiotów przyrodniczych (GM-P). W mieście Słupsku oraz powiatach malborskim i sztumskim w 2013 roku odnotowano wyższy od krajowego odsetek uczniów o wysokich kompetencjach gimnazjalnych w zakresie historii i wiedzy o społeczeństwie (GH-H), wnosił on odpowiednio 17%, 12% i 12%.

Można dostrzec niepokojącą tendencję w wynikach uzyskiwanych przez uczniów z języka polskiego w latach 2012-2014. Udział uczniów zagrożonych wykluczeniem edukacyjnym wzrasta, a maleje odsetek tych o wysokich kompetencjach gimnazjalnych w ogólnej populacji zdających (zob. rys. 3).

Rysunek 3. Tendencje w wynikach egzaminu gimnazjalnego w części GH-P w latach 2012-2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dostarczonych przez OKE w Gdańsku.

Wcześniejsze spostrzeżenie skłania do przyjrzenia się innemu aspektowi wysokich kompetencji gimnazjalnych, jakim jest udział w konkursach upoważniających do zwolnienia z egzaminu gimnazjalnego z równoczesnym wpisem maksymalnego wyniku z egzaminu gimnazjalnego (wyodrębniono uczniów zwolnionych z egzaminu gimnazjalnego w części GH i GMP).

Widoczne są dysproporcje w udziale uczniów z poszczególnych powiatów w ogólnej grupie laureatów i finalistów konkursów, zwolnionych z egzaminu. Dominują powiaty: miasta Gdańsk i Gdynia, wejherowski, kwidzyński. W dwóch powiatach (kościerski, pucki) w roku 2014 nie było ani jednej osoby zwolnionej z egzaminu w części GH lub GMP na prawach laureata/finalisty konkursu.

W kontekście zróżnicowania pomorskich powiatów ważny jest nie tylko finalny sukces uczniów i zdobycie miana laureata, ale także przystępowanie szkół do wojewódzkich konkursów przedmiotowych na pierwszym etapie eliminacji (szkolnym). Na przykładzie wojewódzkiego konkursu przedmiotowego z języka polskiego w roku 2014 dostrzegalne jest zróżnicowanie między powiatami (uwzględniając liczbę gimnazjów w powiecie, wyłączono gimnazja dla dorosłych). Wyjątkowo w powiecie chojnickim wszystkie gimnazja przystąpiły

do eliminacji konkursowych z języka polskiego na etapie szkolnym. Najniższy odsetek aktywności szkół w tym zakresie dostrzegamy natomiast w powiecie kartuskim (61% gimnazjów przystąpiło do etapu szkolnego tego konkursu). Odpowiedzi wymaga pytanie o pozostałe konkursy przedmiotowe.

Pomorskie licea ogólnokształcące i technika

Oprócz wniosków płynących z publikacji przygotowywanych przez Wydział Badań i Analiz Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Gdańsku⁷, zawierających opracowania dotyczące zdawalności egzaminu maturalnego i wyników uzyskanych przez zdających z poszczególnych przedmiotów, warto zwrócić uwagę na **wskaźniki edukacyjnej wartości dodanej**.

Analiza trzyrocznikowych wskaźników edukacyjnej wartości dodanej umożliwia przyjrzenie się efektywności nauczania przedmiotów maturalnych zarówno w całym województwie na tle kraju, jak i w poszczególnych powiatach. Istotne z punktu widzenia szans edukacyjnych ucznia są nie tyle średnie wojewódzkie i powiatowe wskaźniki EWD, ile jakość oferty edukacyjnej w każdym z powiatów. Istotne będzie więc uzyskanie odpowiedzi na pytanie: **Czy w każdym powiecie uczeń ma szansę skorzystania z oferty liceum i technikum o co najmniej przeciętnej efektywności nauczania przedmiotów matematyczno-przyrodniczych i humanistycznych?**

W większości pomorskich powiatów funkcjonują licea o ponadprzeciętnej i przeciętnej efektywności. Są jednak powiaty, w których uczniowie gimnazjum nie mają możliwości kontynuowania nauki w żadnym liceum o co najmniej przeciętnej efektywności w obszarze przedmiotów matematyczno-przyrodniczych i humanistycznych. Nie funkcjonuje w nich przynajmniej jedno liceum o przeciętnym wskaźniku EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych (powiat kartuski) i co najmniej jedno o przeciętnym wskaźniku EWD dla przedmiotów humanistycznych (powiat sztumski).

Analogiczna sytuacja dotyczy techników. Należy jednak pamiętać, że technika są szkołami, dla których równie istotnym, jeśli nie istotniejszym nawet wskaźnikiem, są wyniki uczniów uzyskiwane na egzaminie zawodowym (dla tego obszaru jednak nie możemy obliczyć wskaźnika EWD jak dla przedmiotów maturalnych – ogólnokształcących). Za szczególnie istotną można uznać efektywność nauczania przedmiotów matematyczno-przyrodniczych jako najmocniej korelującą z kształceniem zawodowym w większości techników.

Co zastanawiające, pomorskie technika częściej uzyskują relatywnie wyższą efektywność nauczania w zakresie przedmiotów humanistycznych niż matematyczno-przyrodniczych.

Na szczególną uwagę zasługują szkoły uzyskujące dodatnie wskaźniki EWD przy jednoczesnych niższych od przeciętnych wynikach egzaminów maturalnych.

⁷ Zestawienie wyników egzaminu maturalnego przeprowadzonego w latach 2010-2014 w województwie pomorskim. Podstawowe dane statystyczne.

Podsumowanie

Porównując podstawowe wskaźniki maturalne i te dotyczące egzaminu gimnazjalnego, można stwierdzić, że mocniejszą stroną pomorskiego kształcenia jest IV niż III etap edukacyjny.

Może cieszyć malejący odsetek uczniów znajdujących się w strefie zagrożenia wykluczeniem edukacyjnym w obszarze umiejętności matematycznych (GM-M). Niepokojącym zjawiskiem natomiast jest utrzymujący się wyższy niż średnia dla Polski odsetek uczniów pozostających w strefie zagrożenia wykluczeniem edukacyjnym w zakresie umiejętności sprawdzanych egzaminem z języka polskiego (GH-P). Podobnie niesatysfakcjonujący jest wskaźnik wysokich osiągnięć gimnazjalnych. W pobudzaniu rozwoju zainteresowań młodzieży gimnazjalnej ze swego założenia istotną rolę mają odgrywać wojewódzkie konkursy przedmiotowe, jednak idee konkursów nie docierają w równym stopniu do poszczególnych powiatów.

Analizując efekty kształcenia na IV etapie, warto przyglądać się ofercie edukacyjnej poszczególnych powiatów, z uwzględnieniem wskaźników EWD. W dwóch pomorskich powiatach uczniowie nie mają możliwości wyboru liceum o co najmniej przeciętnym wskaźniku EWD w zakresie kształcenia humanistycznego i matematyczno-przyrodniczego. Struktura powiatu pod względem dostępnej oferty edukacyjnej, jej jakości i adekwatności jest istotna przy planowaniu oraz wdrażaniu powiatowych strategii rozwojowych.

Bibliografia

1. Długosz P., *Wykluczenie edukacyjne wśród młodzieży – przypadek gimnazjalistów z południa Polski* <https://www.ur.edu.pl/file/57709/Wykluczanie%20edukacyjne.pdf> [dostęp: 1.05.2015].
2. Dolata R., *Modele oceny nauczania [w:] Materiały konferencyjne. Wiosenna Szkoła EWD*, Ożarów Mazowiecki 2015.
3. Górniak J., Jelonek, M., *Segmentacja powiatów województwa małopolskiego w wymiarach: rynku pracy (zatrudnienie i bezrobocie), edukacji i wykluczenia społecznego*, WUP, Kraków 2007.
4. Panek T., Zwierzchowski J., *Współzależności pomiędzy wykluczeniem społecznym a edukacją*, IBE, Warszawa 2015.
5. Szmigiel M.K., *Waloryzacja edukacyjna województwa małopolskiego na podstawie wyników egzaminacyjnych z przedmiotów ogólnokształcących [w:] Materiały konferencyjne XVIII KDE*, Wrocław 2012.
6. *Zestawienie wyników egzaminu maturalnego przeprowadzonego w latach 2010-2014 w województwie pomorskim. Podstawowe dane statystyczne*, OKE Gdańsk, 2014.